
TRADICIJA NOB-A U CRNOGORSKOM DRUŠTVU 1945-1955

Adnan Prekić

This paper analyses the manner in which traditions of the liberation war became an important segment of the Montenegrin post-war society. It explains the process of institutionalisation of the liberation war traditions and of its forms of manifestation in public discourse. It further clarifies the attitude of the Communist Party toward those traditions, the attitude of massive organisations as well as presence of the traditions in education, literature and painting.

Tradicija Narodnooslobodilačkog rata predstavlja važan segment ideologije Komunističke partije nakon Drugog svjetskog rata. Afirmisanjem tradicija oslobodilačkog rata Partija pokušava da legitimiše svoje pravo da preuzme vlast. Narodnooslobodilačka borba i revolucija objašnjavaju se kao bitka za okončanje buržoasko-demokratskog sistema i put ka izgradnji, novog, pravednijeg, socijalističkog sistema.¹ Veliki

¹ Teorijska pitanja socijalizma-Politička linija KPJ u Narodnooslobodilačkoj borbi, nedatirano, str. 3, Državni arhiv Crne Gore (u nastavku DACG), Odjeljenje za sređivanje i obradu arhivske građe republičkih organa i organizacije novog perioda (u nastavku OSIO-NP-PG), fond Centralnog komiteta Saveza Komunista Crne Gore (u nastavku CK SK CG), broj kutije (u nastavku

uspjesi oslobodilačkog rata, koji je 1941. godine započelo oko 40 000 boraca, uglavnom članova KPJ a u maju 1945. godine okončalo 800 000 vojnika bili su snažna podrška za utemeljenje tih tradicija. Narodnooslobodilačka borba tako, po nekim tumačenjima postaje *izvor energije novog nacionalizma, koji je legitimizovao komunističku vlast.*² Revolucija sprovedena tokom oslobodilačkog rata za komuniste predstavlja ugaoni kamen cijelog društvenog sistema koji stvaraju. U tumačenju Komunističke partije, tokom Narodnooslobodilačkog rata kroz proces narodne revolucije, riješena su najvažnija pitanja: *Svrgnuta buržoazija, uspostavljena narodna vlast i stvoreni uslovi za izgradnju socijalističkog društva.*³ Njegovanje tradicija NOB-a, zbog toga za komuniste predstavlja potvrdu ispravnog puta za koji su se borili u ratu i koji sada u miru žele da oblikuju shodno svojim ideološkim uvjerenjima.

Tradicije NOB-a počinju da se njeguju još za vrijeme Drugog svjetskog rata ali one svoj politički izraz dobijaju za vrijeme drugog zasjedanja AVNOJ-a. Tradicije oslobodilačkog rata poslužiće komunistima kao izvorište njihovog prava za model revolucionarne smjene vlasti. U proglasu uoči drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu Centralni komitet KPJ tvrdi da su u oslobodilačkoj borbi uzeli učešće svi narodi i društvene grupe u zemlji zbog čega *ne mogu priznati pravo londonskim izbjeglicama i reakcionim klikama da ih predstavljaju.* Centralni komitet objašnjava da zbog toga *narod traži da se nikada ne*

- k.) Državni arhiv Crne Gore (u nastavku DACG), Odjeljenje za sređivanje i obradu arhivske građe republičkih organa i organizacije novog perioda (u nastavku OSIO-NP-PG), fond Centralnog komiteta Saveza Komunističke Crne Gore (u nastavku CK SK CG), broj kutije (u nastavku - k.) 54/50.

² Vjekoslav Perica, *Balkanski idoli 1*, Beograd, 2006, str. 229.

³ Program KPJ – putokaz ka pobjedi socijalizma u našoj zemlji, *Stvaranje*, br. 3-4, Cetinje, mart-april 1949, str. 86.

vratiti staro stanje i da narode Jugoslavije može predstavljati samo AVNOJ.⁴ Prihvatanje revolucionarnog modela smjene vlasti kroz Narodnooslobodilačku borbu, potvrđen je i u deklaraciji sa drugog zasjedanja AVNOJ-a. U deklaraciji se navodi *da je u toku NOB-a stvoren potpuno novi odnos političkih snaga, te da mora u upravi i državnom vodstvu, taj novi odnos snaga biti na odgovarajući način izražen.*⁵ Po identičnom modelu funkcionišu i Zemaljske antifašističke skupštine na prostoru Crne Gore. ZAVNO Crne Gore i Boke, odnosno ZAVNO Sandžaka (za pljevaljski i bjelopoljski srez), u svojim programskim dokumentima takođe se pozivaju na tradicije oslobodilačkog rata, kada zagovaraju svoje pravo na preuzimanje vlasti. U rezoluciji sa osnivačke skupštine ZAVNO Crne Gore i Boke navodi se da izbjeglička Vlada u Londonu nema pravo da predstavlja crnogorski narod i narod Boke, već da to pravo pripada predstavnicima ZAVNO-a koji su stajali na čelu Narodnooslobodilačke borbe.⁶ Pozivajući se na tradicije oslobodilačke borbe, ZAVNO Crne Gore i Boke transformisan je u Crnogorsku antifašističku skupštinu narodnog oslobođenja. To zakonodavno tijelo kojim je suštinski obnovljena nezavisnost Crne Gore, pozivajući se na pravo o samoopredjeljenju navodi da su *svi organi nove narodne vlasti, stvoreni i ponikli u narodnooslobodilačkoj borbi.*⁷ Partijska štampa objašnjava da su odluke Crnogorske antifašističke skupštine narodnog

⁴ Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1988. - tematska zbirka dokumenata*, Beograd, 1988, 639.

⁵ Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1988. - tematska zbirka dokumenata*, Beograd, 1988, 656.

⁶ Zoran Lakić, *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke - zbirka dokumenata*, Titograd, 1963.

⁷ Zoran Lakić, *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke - zbirka dokumenata*, Titograd, 1963, str. 273.

oslobođenja ponikle iz tekovina Narodnooslobodilačke borbe i da njihova snaga leži u snazi crnogorskog narodnog ustanka. Sličnu poruku šalju i omladinske organizacije koje navode da je omladina izvojevala tekovine narodno-oslobodilačke borbe i time položila temelj narodne vlasti.⁸

Tradicije NOB-a na koje se komunisti pozivaju u procesu legitimizacije vlasti imaju svoju funkciju i nakon oslobođenja. Tako ideje i vrijednosti koje su uticale na masovnost oslobodilačkog pokreta nakon rata postaju oficijelne pravne i ideološke norme novog socijalističkog poretka.⁹ Tradicije oslobodilačkog rata predstavljaju se kao temeljne vrijednosti nove socijalističke zajednice i sastavni dio najvažnijih državnih akata. U deklaraciji o proglašenju FNRJ stoji da je tokom Narodnooslobodilačke borbe ostvareno čvrsto jedinstvo i bratstvo naroda Jugoslavije i da su krvlju i životima svojih najboljih sinova ne samo pobjedili okupatora već i uklonili sve ono što ih je u prošlosti razdvajalo.¹⁰ Takav pristup potvrđuje se i prilikom donošenja Ustava FNRJ, u čijem se šestom članu navodi da su narodna vlast i njene institucije nastale i razvijale se u Narodnooslobodilačkoj borbi i da su one temeljna tekovina te borbe.¹¹ Tradicije NOB-a afirmišu se preko „Narodnog fronta“, političke organizacije, odnosno koalicije, sa kojom su komunisti nastupili na prvim poslijeratnim izborima. U osnovnim programskim načelima Narodnog fronta, narodna vlast se

⁸ Odluke III zasjedanja CASNO-a, *Omladinski pokret*, broj 5, 14. avgust 1944, str. 1.

⁹ Vladimir Goati, *Ideologija i društvena stvarnost*, Beograd, 1979, 188.

¹⁰ Deklaracija o proglašenju Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Beograd, 29 novembar 1945, *Službeni list FNRJ*, 93/1945; Branko Petranović, Čedomir Štrbac, *Istorija socijalističke Jugoslavije*, Beograd, 1977, str. 112.

¹¹ Ustav FNRJ, *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, br. 10, Beograd, 1. februar 1946.

tumači kao osnovna tekovina Narodnooslobodilačke borbe i narodno oružje za bolju budućnost.¹² Narodni front je u političkom smislu trebalo da potvrdi rezultate oslobodilačke borbe i za komuniste on je bio *mirnodopska vojska, koja treba da bude budni čuvar narodnih tekovina*.¹³ I u svojim programskim dokumentima Narodni front je definisan kao *osnovna sila za očuvanje i učvršćivanje demokratskih tekovina Narodnooslobodilačke borbe*.¹⁴ I druge masovne organizacije koje je kontrolisala Komunistička partija popularišu vrijednosti NOB-a. Narodna omladina Crne Gore među svojim članovima bila je zadužena da se *bori za očuvanje tekovina Narodne revolucije*.¹⁵ Tu su i pionirske organizacije čiji je osnovni zadatak da *kod pionira odgajaju viteški i slobodarski duh na svijetlim tradicijama naše prošlosti-naročito narodnooslobodilačke borbe*.¹⁶ Slične ciljeve *očuvanja i daljeg razvijanja tekovina NOB-a* dobila je i organizacija Antifašističkog fronta žena.¹⁷ Tekovine oslobodilačke borbe predstavljaju centralnu aktivnost i za Savez

¹² Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1988. – tematska zbirka dokumenata*, Beograd, 1988, 772.

¹³ Svrstajmo se svi u redove Narodno-oslobodilačkog fronta, *Pobjeda*, broj 7, 31.decembar 1944, str. 1.

¹⁴ Branko Petranović, Momčilo Zečević, „Statut Narodnog fronta Jugoslavije“, *Jugoslavija 1918-1988. - tematska zbirka dokumenata*, Beograd, 1988, str. 774.

¹⁵ Izvještaj o radu Narodne omladine Crne Gore, Cetinje, 8. februar 1951, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 87/51.

¹⁶ Statut saveza pionira, *Omladinski pokret*, broj 31, 24. oktobar 1946, str. 6.

¹⁷ Direktiva CK KPJ – Pokrajinskom komitetu KP u Crnoj Gori, Beograd, 23. oktobar 1945, Državni arhiv Crne Gore (u nastavku DACG), Odjeljenje za sređivanje i obradu arhivske građe republičkih organa i organizacije novog perioda (u nastavku OSIO-NP-PG), fond Centralnog komiteta Saveza Komunističke Crne Gore (u nastavku CK SK CG), broj kutije (u nastavku - k.) 1/45.

boraca oslobodilačkog rata. Ova organizacija imala je zadatak da čuva i prenosi borbene tradicije našeg naroda. U nadležnosti Saveza boraca spadalo je prikupljanje materijala iz NOB-a, otvaranje muzeja, priređivanje izložbi, podizanje spomenika i sl. Ove aktivnosti trebale su da doprinesu upoznavanju mladih generacija sa legendarnim heroizmom koji su naši narodi ispoljili u toku revolucije.¹⁸ Sadržaji vezani za tradicije oslobodilačkog rata postaju nezaobilazno štivo svih oblika ideološkog rada.¹⁹ Tako se u partijskim školama kao obavezan dio nastave izučava predmet *Oslobodilačka borba i izgradnja nove države*.²⁰ U partijskim školama više od polovine kurseva odnosi se na teme iz istorije NOB-a. I u okviru partijskih kružoka, kao još jednog načina idejno-političkog rada među komunistima imamo više od trećine tema koje se odnose na istoriju NOB-a.²¹ Večernji kursevi kao posebna tema ideološkog rada koju organizuje Partija takođe se intenzivno bave tradicijom NOB-a. Skoro svaki treći večernji kurs bio je posvećen izučavanju istorije NOB-a.²² Kroz ove forme ideološkog rada izučava se *karakter i specifičnosti Narodne revolucije u Jugoslaviji*. To je značilo proučavanje: *suštine oslobodilačkog rata, karakter i razvitak naše revolucije*,

¹⁸ „O patriotskom vaspitanju naroda“, *Partijski rad*, br. 9, 15. mart 1951, str. 1.

¹⁹ O daljem radu na ideološkom i političkom podizanju komunista i ideološkom i političkom podizanju radnih masa, Beograd, 21. septembar 1946, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 2/46.

²⁰ Literatura za proučavanje predmeta *Oslobodilačka borba naroda Jugoslavije i izgradnja nove države*, Beograd, 4. oktobar 1946, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 2/46.

²¹ Izvještaj o radu i razvoju organizacije SKCG sreza Pljevaljskog za 1953. sa osvrtom na period od osnivačkog kongresa do danas, Pljevlja, 10. april 1954, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 102/21/54.

²² Nove forme rada na ideološkom uzdizanju članova partije, Cetinje, 4. januar 1947, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 6/47.

*marksističko-lenjinističke ocjene istorijskih tekovina NOB-a i objektivne i subjektivne uslove pobjede Narodne revolucije.*²³ Afirmisanje tradicija NOB-a je i sastavni dio agitaciono-propagandnog rada Komunističke partije. Politbiro CK KPCG sugerije sreskim i gradskim komitetima partije i rukovodstvu masovnih organizacija da „*čitav agitaciono-propagandni rad bude prožet oživljavanjem tradicija iz prošlosti Crne Gore, posebno Narodnooslobodilačke borbe*“²⁴

U svom sadržaju i načinu na koji se manifestuju, tradicije NOB-a predstavljaju jednu vrstu javnog odnosa vlasti prema događajima i ličnostima iz oslobodilačkog rata i revolucije. Kako bi vrijednosti revolucije i NOB-a postale prisutnije u javnom životu počinju da se stvaranju novi oblici kolektivnog sjećanja. Spomenici koji su podsjećali na ratne pobjede, datumi važnih događaja i ratni heroji postali su simboli kolektivnog sjećanja. Upotrebom ovih simbola u medijima, priredbama, kulturnim programima, obrazovanju, historiografiji, književnosti i likovnoj umjetnosti, tradicije NOB-a afirmišu se u javnom životu.

Spomenici stradalim borcima Narodnooslobodilačkog rata bili su prvi simboli kulta revolucije i tradicije NOB-a u crnogorskom poslijeratnom društvu. Već u oktobru 1945. godine pokrenuta je rasprava o podizanju spomenika NOB-a, koji su zamišljeni kao *mjesta žive istorije*. Spomenici oslobodilačkog rata projektuju se ne samo kao istorijska mjesta već i kao prostor za okupljanje novih generacija. Ističe se da stradali borci *i poslije smrti rade na osvješćivanju, okupljanju i ujedinjenju naroda, te*

²³ Teme u političkim školama za predmet Karakter i specifičnosti Narodne revolucije u Jugoslaviji, nedatirano, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 107/55.

²⁴ Zaključci sastanka Politbiroa CK KPCG o pitanjima agitacije i propagande, Cetinje, 26. februar 1951, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 83/1/51.

da je njihov najveći spomenik sloboda koju uživamo.²⁵ U novoj socijalističkoj državi, pod titulom narodnog heroja inauguriše se nova vrsta *nacionalnih svetaca*.²⁶ Takav pristup potvrđuje se i na prvom kongresu Saveza boraca NOB-a. Blažo Jovanović ističe obavezu izgradnje spomenika žrtvama oslobodilačkog rata. Saopštava da će Savez boraca NOB-a biti dužan da podigne spomenike palim borcima, spomen ploče na mjestima bitaka i mjestima pogibije istaknutih rukovodilaca.²⁷ Spomenici su tako trebali da budu prozor u prošlost i podsjećanje na temeljne vrijednosti na kojima se izgrađivao novi sistem: revoluciju i oslobodilačku borbu. Način komunikacije između dvije generacije graditelja socijalizma. Sredinom 1948. godine na Cetinju se okupljaju predstavnici Narodnog fronta, Udruženja likovnih umjetnika i društva inženjera i prave plan o podizanju spomenika i spomen obilježja borcima NOB-a. Ideja je da se u svakom srezu podigne po jedan spomenik, ukupno 17 njih, osim u Baru gdje bi se izgradila četiri manja spomenika. Raspisan je konkurs, a dogovoreno je i postavljanje spomen ploča na mjestima na kojima su se vodile značajne bitke, na strijeljštima i mjestima pogibije istaknutih rukovodilaca.²⁸ Spomenici nisu bili samo simboli, već su slali i određenu poruku. Većina spomenika, tako osim osnovnih zvaničnih podataka u svom sadržaju ima i neku poruku. U mjestu u Grahovu 13. jula 1950. otkrivena je ploča koja je podsjećala na početak sukoba sa okupatorom. *Ovdje je 13. jula 1941. Narodni heroj Sava Kovačević*

²⁵ „Kakve spomenike treba podizati borcima naorodnooslobodilačke vojske“, *Pobjeda*, br. 47, 14. oktobar 1945, str. 8.

²⁶ Vjekoslav Perica, *Balkanski idoli I*, Beograd, 2006, str. 230.

²⁷ „Na Cetinju je održan prvi zemaljski kongres Saveza boraca Narodnooslobodilačkog rataCrne Gore“, *Pobjeda*, br. 82, 6. april 1948, str. 1.

²⁸ „Održan je sastanak po pitanju podizanja spomenika palim borcima u našoj Republici“, *Pobjeda*, br. 116, 16. maj 1948, str. 2.

– Mizara sa Grahovskim partizanima ispalio prvi top na okupatora i razoružao brojnu neprijateljsku kolonu.²⁹ Koliko su spomenici važan simbol u njegovanju tradicija oslobodilačkog rata govori i činjenica o prisustvu kompletnog crnogorskog partijskog rukovodstva i najvažnijih jugoslovenskih komunističkih funkcionera, porijeklom iz Crne Gore, na otkrivanju spomen-ploče na kući Jovana Tomaševića. Jedan od osnivača Komunističke partije u Crnoj Gori predstavlja se kao simbol svih vrijednosti koje baštini novo društvo. On je *neustrašiv borac, dosljedan komunista, borac protiv reakcionaških režima* zbog čega i predstavlja simbol vremena na kome se stvarao novi društveni sistem.³⁰

Osim spomenika, tradicije NOB-a afirmišu se i obilježavanjem najvažnijih datuma iz istorije oslobodilačkog rata. Datumi važnih bitaka, akcija partizanskih jedinica i prelomnih političke odluke za vrije oslobodilačkog rata, dobijaju svoju simboličku vrijednost. Već 1. decembra 1945. godine u Pljevljima se obilježava jedna od najvećih bitaka Narodnooslobodilačkog rata u Crnoj Gori. Pred 2 000 ljudi koji su se okupili da daju pomen stradalim borcima Pljevaljske bitke čuju se poruke da je ona bila početak vojne organizacije u Crnoj Gori i da od nje počinje slava Narodnooslobodilačke vojske. Pljevaljska bitka postaje simbol oružanog otpora a njene žrtve ostaju vječne, *jer su ideali za koje se ginulo ostvareni*.³¹ Šalje se poruka da žrtva stradalih boraca nije bila uzaludna jer su ciljevi za koje su se borili ostvareni. Pobjeda koju su partizani ostvarili u borbi za Pljevlja 1.

²⁹ Spomen ploča Savi Kovačeviću - FOTOGRAFIJA, *Pobjeda*, br. 169, 18. jul 1950, str. 2.

³⁰ „Otkrivanje spomen-ploče na kući Jovana Tomaševića osnivača Komunističke partije Crne Gore“, *Pobjeda*, br. 167, 14. jul 1949, str. 3.

³¹ „Pomen borcima poginulim u Pljevaljskoj bitci“, *Pobjeda*, br. 55, 9. decembar 1945, str. 7.

decembra 1941. godine uticala je da ova bitka postane autentičan i snažan simbol tradicije NOB-a u Crnoj Gori. U aprilu 1947. godine odbor Narodnog fronta u Pljevljima donosi odluku da se kosti stradalih boraca prikupe u zajedničku kosturnicu i *da se ovim herojima podigne dostojan spomenik*. Na čelu počasnog odbora za izgradnju spomenika nalazio se Blažo Jovanovića a kao njegovi članovi pojavljuju se ministri iz crnogorske vlade i visoki funkcioneri Armije i drugih državnih i partijskih organizacija.³² Crnogorska vlada krajem 1947. godine, donosi odluku da se podignu dva centralna spomenika Narodnooslobodilačkoj borbi. Predlaže se podizanje spomenika na brdu Gorica u Titogradu u znak sjećanja na sve crnogorske borce. Drugi spomenik u Pljevljima, na brdu Stražica u znak sjećanja na pale borce u borbi kod Pljevalja 1. decembra 1941. godine.³³

Do kraja 1952. godine u Crnoj Gori je podignuto 111 spomen-ploča koje su podsjećale na tradiciju NOB-a. Svi događaji koji su imali neku simboliku oslobodilačkog rata bili su potencijalni simboli kulta. Šest spomen-ploča podignuto je na objektima u kojima su se prije i za vrijeme rata održavale sjednice Pokrajinskog komiteta. Među ovim spomen-pločama se navodi i jedna iz Podgorice u kojoj je 1940. održana sjednica PK KPJ na kojoj je prisustvovao i Josip Broz, što je bio njegov prvi dolazak u Crnu Goru. Na prostoru durmitorskog kraja takođe je podignutu nekoliko spomen-ploča na objektima u kojima je tokom rata boravio Josip Broz. Veliki broj ovih obilježja otkriven je na rodnim kućama narodnih heroja i rukovodilaca crnogorskog komunističkog pokreta. Slično je bilo i na mjestima koja su

³² „U Pljevljima će se podići spomenik palim borcima iz decembra 1941“, *Pobjeda*, br. 15, 5. april 1947, str. 4.

³³ Zapisnik sjednice Vlade RCG, 1. jul 1947, Jovan R. Bojović, *Zapisnici sjednica Vlade Narodne Republike Crne Gore 1945-1951*, Podgorica, 1994, str. 196.

podsjćala na velike bitke a spomen ploća postavljena je i na Belvederu, kod Cetinja, mjestu u kome je 1936. policija pucala na demonstrante i zabranila protestno okupljanje.³⁴

Iz Centalnog komiteta stižu preporuke i o obilježavanju značajnih datuma iz istorije NOB-a. Komunistička partija sugeriše da se narodni praznici i skupovi održavaju na mjestima na kojima su se dogodili značajni događaji iz istorije NOB-a.³⁵ Direktivu o obilježavanju godišnjice bitke na Sutjesci koju su dobili iz Beograda, organi PK KPJ za Crnu Goru šalju sreskim komitetima. U ovoj direktivi od lokalnih komiteta traže održavanje predavanja o ovoj temi na narodnim univerzitetima.³⁶ U Pljevljima su komunisti iskoristili velika narodna okupljanja – vašare, za snaženje tradicija NOB-a. Vašare koje je organizovala crkva i koji su bili vezani za crkvene datume, komunisti su razbili i na istim mjestima u slične datume organizovali narodna okupljanja koja su povezivali sa tradicijom NOB-a.³⁷ Tako su vremenom i određeni datumi iz istorije oslobodilačkog rata postali simboli ovog kulta. Obilježavanje ovih godišnjica bilo je u funkciji *upoznavanja masa sa borbenim tradicijama Narodnooslobodilačke borbe*.³⁸

³⁴ „U našoj republici do sada je otkriveno dvadeset pet spomen-ploća vezanih za borbu i život Partije u Crnoj Gori“, *Pobjeda*, br. 136, 6. novembar 1952, str. 5.

³⁵ „O patriotskom vaspitanju naroda“, *Partijski rad*, br. 9, 15. mart 1951, str. 1.

³⁶ PK KPJ CG – sreskim komitetima, Cetinje, 1. jun 1946, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 1/45.

³⁷ Izvještaj sreskog komiteta KPCG u Pljevljima o radu između dva kongresa, Pljevlja, 10. april 1954, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 102/1/54.

³⁸ „O patriotskom vaspitanju naroda“, *Partijski rad*, br. 9, 15. mart. 1951, str. 1.

Najvažniji datum koji je u Crnoj Gori simbolizovao novi identitet i afirmisao tradicije NOB-a bio je 13. jul, Dan ustanka. Ovaj datum, odnosno njegova simbolika definisani su kao najveći narodni praznik crnogorskog naroda.³⁹ To je potvrđeno i odlukom crnogorske Vlade, koja je na sjednici od 1. jula 1947. godine usvojila poseban zakon kojim je 13. jul ustanovljen kao *narodni praznik*.⁴⁰ Dan ustanka simbolizovao je odnos pojedinca prema državi i tradiciji NOB-a. On je bio primjer *kako treba živjeti, boriti se, a kad je domovini potrebno i žrtvovati se*.⁴¹ Dan ustanka po nekim tumačenjima predstavlja sve ono za šta su se komunisti borili u *staroj, nenarodnoj Jugoslaviji*. Ta njihova borba iskazana je u želji za slobodom i boljim životom, kroz Narodno-oslobodilački rat *donijela je željenu slobodu, nov život i stvorila uslove za izgradnju novog društvenog poretka*.⁴² Novo tumačenje 13. jula u sebi objedinjuje ono što je dan ustanka kao istorijska činjenica, ali i zalog za budućnost. Borba započeta 13. jula 1941. *prožeta je duhom i borbom slavni i herojskih tradicija crnogorskog društva*, ali je ona i nagovještaj bolje budućnosti *jer označava početak sasvim novog doba, istorijske prekretnice za Crnu Goru*. U takvoj percepciji, 13. jul postaje ugaoni kamen novog društva, *revolucije koja je izmijenila dušu našeg naroda, dala im smjelost i svijest da se ne boje nikakvih teškoća. Revolucija nije samo svrgla buržoaziju i monarhiju i dala vlast u ruke*

³⁹ Agitprop odjeljenje PK KPJ CG – svim sreskim komisijama Agitpropa o proslavi 13. jula, Cetinje, 26. jun 1947, DACG, OSIO-NP-PG, fond CK SK CG, k. 6/47.

⁴⁰ Zapisnik sjednice Vlade RCG, 1. jul 1947, Jovan R. Bojović, *Zapisnici sjednica Vlade Narodne Republike Crne Gore 1945-1951*, Podgorica, 1994, str. 184, 185.

⁴¹ „Trinaesti jul – praznik crnogorskog naroda“, *Pobjeda*, br. 166, 13. jul 1949, str. 1.

⁴² „Trinaesti jul“, *Omladinski pokret*, broj 28, 13. jul 1949, str. 1.

radnom narodu, nego je istovremeno izvršila nacionalni preporod, otrgla narod od istorijske zaostalosti, okončala nevjericu u vlastite snage.⁴³ Proslava 13. jula vremenom je institucionalizovana. U svim gradovima održavane su svečane akademije, predavanja, kulturne i sportske priredbe koje su organizovane na mjestima Narodnooslobodilačke borbe. Svake godine na određenom mjestu bila je priređena i centralna proslava dana ustanka na kojoj je prisustvovao državni vrh Crne Gore.⁴⁴

Već prve godine slobode Dan ustanka svečano je obilježen. *Pobjeda* prenosi da je na mitingu u Podgorici bilo 10 000 ljudi, u Nikšiću 8 000, Danilovgradu 5 000. U šest opština durmitorskog kraja, okupilo se 10 000 ljudi a veliki broj građana napunio je i trgove u Pljevljima, Bijelom Polju, Herceg Novom i ostalim crnogorskim gradovima gdje se slavio Dan ustanka. Poruke sa ovih mitinga podsjećaju na tradiciju oslobodilačkog rata i na četiri godine ratovanja i oslobođenje zemlje.⁴⁵ U pozitivnom kontekstu govori se o rezultatima ostvarenim tokom oslobodilačkog rata što bi trebalo da predstavlja podstrek za nove akcije u slobodi. Već sledeće godine, na proslavu 13. jula u Crnu Goru stiže Josip Broz. U govoru u Podgorici Josip Broz precizno objašnjava funkciju tradicija NOB-a. Kritikujući sve one koji su u toku rata bili *na drugoj strani* Tito naglašava da samo Komunistička partija ima pravo da nakon rata odlučuje o daljim pravcima društvenog razvoja. Ističe da *oni koji danas osporavaju zakonita i čovječanska prava naših naroda treba da vide tragove te uporne borbe protiv neprijatelja*

⁴³ „Trinaesti jul – Dan ustanka crnogorskog naroda“, *Pobjeda*, br. 165, 13. jul 1950, str. 1.

⁴⁴ Informacija o proslavama u 1954. godini na terenu NR Crne Gore, Titograd, 17. februar 1954, DACG, OSIOP-PG, CK SK CG, k. 106/55.

⁴⁵ „Veličanstvene narodne manifestacije širom Crne Gore“, *Pobjeda*, br. 35, 25. jul 1945, str. 2.

čovječanstva.⁴⁶ Slične su poruke i Blaža Jovanovića, koji na Cetinju kaže da i pored velikih žrtava u oslobodilačkom ratu crnogorski narod mora biti zadovoljan *jer su se naše žrtve isplatile zbog tekovina u kojoj je ostvaren narodni san, nerazdruživo bratstvo naroda, narodna vlast i armija koja će čuvati tekovine NOB-a*. Jovanović ide i korak dalje, pa tekovine NOB-a transponuje u aktuelni društveni momenat - obnovu zemlje. Traži da se sa istom energijom kojom se borilo tokom rata krene u obnovu zemlje. *Neka nas oduševljenje 13. jula ponese u obnovu i izgradnju, isto onako spremne kako što smo davali u Narodnooslobodilačkoj borbi* ističe Jovanović.⁴⁷

Iako je dan ustanka najsvetčanije proslavljen i prve dvije godine slobode, proslava 13. jula 1948. godine podignuta je na još veći nivo. Agitprop odjeljenje svim sreskim agitprop komisijama šalje uputstvo o novom načinu proslave 13. jula. Traži se da se prekine sa dosadašnjom praksom formalnog obilježavanja praznika i da 13. jul treba proslaviti kao narodni praznik poput nekadašnjih sabora i skupština kao što su Ilindanski, Petrovdanski ili Đurđevdanski sabori. Ideja je da se 13. jul predstavi kao najznačajniji praznik, na svim mjestima koja imaju istorijsku pozadinu ustanka i da sve to bude *opštenarodni praznik, kada mase osjećaju obavezu da se iskupe na nekom značajnom istorijskom mjestu i proslave sve to*. U istom dopisu po prvi put 13. jul se naziva *naš najveći narodni praznik* čime se ovaj datum institucionalizuje i pretvara u simbol novog sistema.⁴⁸ Ono što je predsjednik Vlade Blažo Jovanović najavio prethodne godine, kada je tražio da se

⁴⁶ „Govor Maršala Tita u Podgorici“, *Pobjeda*, br. 28, 15. jul 1946, str. 2.

⁴⁷ „Predsjednik Vlade Blažo Jovanović otvara miting“, *Pobjeda*, br. 28, 15. jul 1946, str. 3.

⁴⁸ Agitprop odjeljenje PK KPJ CG – svim sreskim komisijama Agitpropa o proslavi 13. jula, Cetinje, 26. jun 1947, DACG, OSIO-NP-PG, fond CK SK CG, k. 6/47.

energija iz oslobodilačkog rata usmjeri na obnovu zemlje, na najbolji način je potvrđeno 13. jula 1948. godine. Proslava dana ustanka 1948. bila je povod za puštanje u saobraćaj *najveće radne pobjede crnogorskog naroda*, pruge Titograd-Nikšić. Pozivajući se na vrijednosti oslobodilačkog rata, komunisti otvaraju prugu i šalju poruku da će biti dostojni nasljednici oslobodilačkih i revolucionarnih tradicija i u miru. Te njihove namjere potvrđuje i plan proslave 13. jula 1948. godine. Zadatak proslave bio je *da kroz spajanje istorijskih pobjeda crnogorskog naroda iz 1941. i kasnije, sa velikom pobjedom koju predstavlja izgradnja omladinske pruge, istakne njenu veličinu i mobilise radnike, seljake, inteligenciju, omladinu u radu na ispunjenju petogodišnjeg plana*. Centralna proslava organizovana je u Titogradu gdje je planirano okupljanje 15 do 25 hiljada ljudi, od kojih do 10 hiljada iz drugih gradova. Pripremao se svaki detalj, a posebno oduševljenje na sve prisutne trebalo je da ostavi *ново izmjenjeno lice Titograda*. Sve kuće iz starog djela grada trebalo je da se okreće, grad detaljno očisti, na brdima i u izlozima ostave parole i postave zvučnici koji će prenositi otvaranje pruge. Proslava se sastojala od ceremonije otvaranja pruge, parade brigadira, fiskulturnog sleta, izložbe i kulturno-umjetničkog programa.⁴⁹ Posvećenost i predanost u organizovanju ovakvih manifestacija ukazuje da su ideolozi brzo usvojili mehanizme pomoću kojih mogu isticati sopstvene uspjehe. Kombinovanje istorijskih pobjeda iz NOB-a sa uspjesima u mirnodopskom periodu prepoznate su kao odličan faktor homogenizacije stanovništva. Tokom proslave čuju se poruke o *najvećem prazniku crnogorske istorije; ...prazniku na čijim se tradicijama još masovnije odaziva u borbi za ostvarenje socijalizma*.⁵⁰

⁴⁹ Projekat plana proslave 13. jula 1948. godine, nedatirano, DACG, OSIO-NP-PG, fond CK SK CG, k.14/48.

⁵⁰ „Da živi Trinaesti juli – praznik pobjeda crnogorskog naroda“, *Pobjeda*, br. 165, 13. jul 1948, str. 1.

Vremenom su proslave dana ustanka dobile neke svoje kon-
ture. Generalno, pripremana je jedna centralna republička
proslava na kojoj je bilo prisutno kompletno partijsko rukovod-
stvo. Osim centralne proslave, koja je uglavnom vezivana za
neki događaj ili mjesto iz oslobodilačkog rata, u svim sredinama
organizovane su i lokalne svečanosti. Na poseban način obilje-
žena je desetogodišnjica narodnog ustanka. Formiran je poseban
odbor za proslavu koji je imao zadatak da prije proslave u
štampi, časopisima, na radio stanicama i na druge načine *popu-
lariše desetogodišnjicu ustanka*. Odbor za proslavu pripremio je
jubilarne brojeve štampe, štampao knjigu o narodnim herojima
i izradio kalendar borbi partizanskih jedinica. Centralna prosla-
va pripremljena je u Titogradu gdje je dan ustanka obilježen
svečanom akademijom. Osim akademije, na ulicama grada
održan je defile vojnih snaga, otkrivena spomen ploča narodnim
herojima, otvorena izložba fotografija iz NOB-a dok je uveče
pripremljen kulturni program. Osim centralne proslave u
Titogradu, u svim gradovima organizovani su slični programi.
Otkrivene su spomen ploče i spomenici učesnicima NOB-a,
održane svečane akademije i skupovi na mjestima borbi iz
oslobodilačkog rata.⁵¹ Svečani gost na proslavi decenije od nar-
odnog ustanka bio je Josip Broz. Komentarišući aktuelne
političke izazove države i izvršenje petogodišnjeg plana, Broz
kaže da je *naša Narodna revolucija stvorila tip novog
građanina, novog čovjeka*.⁵² Kompletna proslava desetogodišnj-
jice narodnog ustanka koštala je 2 198 000 dinara što je rela-
tivno velika suma za državne finansije Crne Gore u tom perio-
du. Ukupni prihodi crnogorskog budžeta u prethodnoj godini,

⁵¹ Kako se sprovedi plan proslave 13. jula, nedatirano, DACG, OSIO-NP-
PG, fond CK SK CG, k. 107/51.

⁵² „Govor Maršala Tita na velikom mitingu u Titogradu“, *Pobjeda*, br. 165,
14. jul 1951, str. 1.

bez donacija iz sveznog budžeta, bili su oko milijardu dinara. To znači da je za samo jedan dan proslave potrošeno više od 0,2 % ukupnih budžetskih prihoda Crne Gore u prethodnoj godini.⁵³

Tradicije NOB-a afirmisale su se i preimenovanjem naziva ulica, organizacija i drugih institucija. Imena istaknutih partijskih radnika, narodnih heroja i datuma vezanih za oslobodilački pokret postaju nazivi ulica, privrednih preduzeća, seljačkih radnih zadruga, kulturno-umjetničkih društava i škola.⁵⁴ Taj proces u Crnoj Gori bio je pod direktnom kontrolom Centralnog komiteta KPJ. Centralni komitet nije dozvoljavao situaciju da se važnim institucijama dodjeli ime nekog manje poznatog narodnog heroja i obratno. Zbog toga je od Pokrajinskog komiteta Komunističke partije u Crnoj Gori tražio izvještaje o svim promjenama.⁵⁵ Većina novih naziva koji su dodjeljivani raznim institucijama, objektima, školama, mostovima i sl. bili su u funkciji popularizacije vrijednosti NOB-a. Osim najznačajnijih datuma iz istorije NOB-a, nazivi su dodjeljivani i po imenima narodnih heroja, značajnih bitaka i događaja.

U Kotoru najveći industrijski pogoni fabrika namještaja *Mašo Brguljan* i fabrika sapuna *Nikola Đurković* dobijaju nazive po imenima narodnih heroja i predratnih komunista. Dan oslobođenja Kotora bio je razlog da se jednoj fabrici dodjeli naziv *21. novembar* a nekoliko seljačkih zadruga u toj opštini

⁵³ Pregled ukupno ostvarenih prihoda na teritoriji NRCG za 1950. godinu – izvještaj planske komisije, nedatirano, DACG, OSIO-NP-PG, fond CK SK CG, k. 74/50

⁵⁴ „U našoj republici do sada je otkriveno dvadeset pet spomen-ploča vezanih za borbu i život Partije u Crnoj Gori“, *Pobjeda*, br. 136, 6. novembar 1952, str. 5.

⁵⁵ Dopis CK KPCG sreskim komitetima o dostavljanju imena objekata i institucija za potrebe CK KPJ, Cetinje, 20. maj 1950, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 71/1/50.

dobilo je nazive po datumima kada su se tokom rata mještani suprostavili Njemcima.⁵⁶ U durmitorskom srezu od 55 seljačkih zadruga, čak 25 njih nosi nazive narodnih heroja iz NOB-a.⁵⁷ Kulturno-prosvjetna društva širom Crne Gore, uglavnom su nosila imena narodnih heroja. Na području sreskog komiteta Andrijevića od devet kulturno-prosvjetnih društava njih sedam je nosilo imena narodnih heroja: *Beća Bašića, Davida Šoškića, Dragomira Dragovića, Miljana Gojkovića, Voja Turkovića, Petra Dedovića, Dukana Vulovića*.⁵⁸ U Pljevljima od 35 kulturno-prosvjetnih društava, njih dvanaest nosi ime nekog od narodnih heroja, devet ih je koji u nazivu imaju neki simbol socijalizma i revolucije (*Udarnik, 1. decembar, 13. jul, Partizan, Crvena zastava i sl.*), dok ih je četrnaest sa toponimom u nazivom, uglavnom nazivom mjesta u kome se nalazi kulturno-prosvjetno društvo.⁵⁹ U Šavniku i Žabljaku od dvadeset i jednog kulturno-prosvjetnog društva, njih petnaest je sa imenom nekog narodnog heroja.⁶⁰ Za razliku od kulturno-prosvjetnih društava na sjeveru, u Baru je bilo mnogo više imena koja su vezivana za

⁵⁶ Dopis sreskog komiteta Kotor - CK KPCG o imenima objekata i institucija, Kotor, 31. maj 1950, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 71/1/50.

⁵⁷ Dopis sreskog komiteta Durmitorskog sreza - CK KPCG o imenima objekata i institucija, Žabljak, nedatirano, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 71/1/50.

⁵⁸ Izvještaj sreske uprave - Kulturno-prosvjetnog saveza Crne Gore u Andrijevići, Andrijevića, 18. oktobar 1951, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 101/51.

⁵⁹ Izvještaj sreske uprave - Kulturno-prosvjetnog saveza Crne Gore u Pljevljima, Pljevlja, 22. oktobar 1951, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 101/51.

⁶⁰ Izvještaj sreske uprave - Kulturno-prosvjetnog saveza Crne Gore u Šavniku, Šavnik, 16. oktobar 1951, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 101/51.

naziv mjesta u kome se nalazi društvo. Tako od ukupno trinaest kulturno-prosvjetnih društava u ovom srezu imamo samo četiri društva koja u nazivu imaju neki simbol komunističke ideologije: *Blažo Orlandić, Bratstvo i jedinstvo, Zora socijalizma, Ivo Vučković*.⁶¹ U Pljevljima je centralna gradska ulica nosila ime *Maršala Tita*. Centralni gradski trg dobio je naziv *1. decembar* po datumu velike Pljevaljske bitke 1941. godine. Mnoge druge ulice u Pljevljima dobile su nazive po narodnim herojima: *Velimira Jakića, Tršova, Vuka Kneževića, Ivana Milutinovića, Branka Obradovića i sl.*⁶² Hotel u Petrovcu dobio je ime *Sutjeska*, solana u Ulcinju dobila je naziv po imenu narodnog heroja *Baja Sekulića*, kao i radničko odmaralište u Ulcinju – *Ivan Milutinović*. Barske ulice nosile su nazive: *24. novembra, 13. jula, Jovana Tomaševića, trg Peka Dapčevića, bulevar Mirka Srzentića*.⁶³ Izmjene postojećih naziva ulica, preduzeća i ustanova u Titogradu je dogovorena na sastanku lokalnog odbora sa čelnicima Komunističke partije u Crnoj Gori. Predsjednik Vlade *Blažo Jovanović* insistira da se pri davanju imena ulica vodi računa o zaslužnim ljudima tokom rata a na prvom mjestu o narodnim herojima. Na njegov predlog počinje i promjena naziva ulica u Titogradu. Hercegovačka ulica, tako postaje *ulica Jola Piletića*, Trg Slobode - *Trg Ivana Milutinovića*. Nemanjina Ulica postala je *ulica Edvarda Kardelja*, ulica Slobode - *Milovana Đilasa*, Balšićeva - *Boža*

⁶¹ Izvještaj sreske uprave - Kulturno-prosvjetnog saveza Crne Gore u Baru, Bar, 15. oktobar 1951, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 101/51.

⁶² Dopis gradskog komiteta KPCG u Pljevljima - CK KPCG o imenima objekata i institucija, Pljevlja, 2. jun 1950, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 71/1/50.

⁶³ Dopis sreskog komiteta KPCG u Baru - CK KPCG o imenima objekata i institucija, Bar, 31. oktobar 1950, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 71/1/50.

Ljumovića a Bokeška ulica - ulica Raška Božovića. Gimnazija je dobila ime *Buda Tomovića*, Vezirov most je postao *most Vaka Đurovića*. Fabrika cigareta dobija naziv po imenu narodnog heroja – *Špira Mugoše*, fabrika tekstila po imenu narodnog heroja *Božane Vučinić*.⁶⁴ Mnoge škole, mostovi, zadruga i druge ustanove takođe dobijaju nazive po imenima narodnih heroja.⁶⁵ Malo koja ulica ili naziv institucije su prošli *simboličku reviziju komunističkih vlasti* pa su samo istaknuti pojedinci iz nacionalne istorije mogli biti podobni za novi simbolički okvir komunističke ideologije. To su bile *znamenite ličnosti nacionalne istorije*: Marko Miljanov, Serdar Jole Piletić, Nikac od Rovina i Njegoš.⁶⁶

Posebno mjesto u baštinenju vrijednosti NOB-a imale su književnost i likovna umjetnost. Kulturna politika prilagođena je ideološkom obrascu socijalističke države i ona se stavlja u funkciju popularizacije vrijednosti novog sistema. Kulturni model počinje da se stvara na tradiciji Narodnooslobodilačkog rata i borbe za slobodu koja je postala osnovno mjerilo svih vrijednosti. Novi kulturni model, takozvana *narodna kultura* izgrađivala se na temeljima pozitivnog nasljeđa i tekovinama NOB-a.⁶⁷

⁶⁴ Zapisnik sa sastanka o promjeni imena pojedinih ulica, preduzeća i ustanova, Titograd, 3. mart 1948, DACG, OSIO-NP-PG, fond CK SK CG, k. 30/48.

⁶⁵ Most Raka Mugoše, most Zarije Vujoševića, radionica Vlado Cvetković, škola Ljubica Popović, most Đoka Prelevića, most Radosava Popovića, most Marka Radovića, most Vasa Aligrudića, škola Savo Lubarda, škola Milija Sekulović, škola Vasa Raičkovića i dr.

⁶⁶ Zapisnik sa sastanka o promjeni imena pojedinih ulica preduzeća i ustanova, Titograd, 3. mart 1948, DACG, OSIO-NP-PG, fond CK SK CG, k. 30/48.

⁶⁷ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, knjiga III, Beograd, 1988, str. 126.

Književnost je bila u funkciji afirmisanja vrijednosti socijalizma, a književnici *inženjeri ljudske duše* sa jasnim dužnostima koje su dobili od države.⁶⁸ Novi književni izraz trebalo je da približi herojstvo i stvaralaštvo, da odgaja ljude na primjerima borbenog i radnog heroizma, humanizma i bratske ljubavi. Književnost je crpila teme iz NOB-a i bila u funkciji učvršćivanja tekovina revolucije.⁶⁹ Tekovine Narodnooslobodilačke borbe bile su *idejna baza* novog književnog izraza.⁷⁰ Savez književnika Jugoslavije usmjeravao je takav pristup i svojim preporukama i književnom kritikom uticao na izbor motiva i način njihove obrade. Savez književnika osnovao je i posebnu komisiju koja se bavila sakupljanjem narodne poezije o oslobodilačkom ratu.⁷¹

Tradicija NOB-a u novom književnom izrazu, bila je i tema izlaganja Radovana Zogovića na Kongresu književnika Jugoslavije. Te stavove i uputstva crnogorskim piscima Zogović predstavlja u autorskom tekstu u časopisu *Stvaranje*. Zogović ističe da književnost treba da pokaže narodu šta je sve uradio, kako bi on postao svjestan svoga djela i istorijske cjeline. Na ovim premisama Zogović i definiše zadatke savremene crnogorske književnosti koja treba da *umjetnički, široko i živo, odradi našu savremenu istoriju i društvo savremenog čovjeka, ukaže na njegove uspjehe u revoluciji i NOB-u*. Takva književnost treba da vaspitava narod, njegov podmladak i naoružava ga idejnim oružjem. Književnost po njemu mora biti

⁶⁸ „Prvi kongres književnika Jugoslavije“, *Stvaranje*, br. 2-3, Cetinje, novembar-decembar 1946, str. 164.

⁶⁹ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, knjiga III, Beograd, 1988, str. 127.

⁷⁰ Prvi kongres književnika Jugoslavije, *Stvaranje*, br. 2-3, Cetinje, novembar-decembar 1946, str. 165.

⁷¹ „Saopštenje uprave Saveza književnika Jugoslavije“, *Stvaranje*, br. 4-5, Cetinje, april-maj 1948, str. 264.

u funkciji njegovanja socijalističkih vrijednosti i ne može biti *dekadentna, čovjekomrzačka, besmislena i besperspektivna*. Motivi iz oslobodilačkog rata bez sumnje su u prvom planu. Književnosti se stavlja zadatak *da ocjeni velike i prelomne događaje* Narodnooslobodilačke borbe. To podrazumijeva predstavljanje likova boraca, trudbenika ali i likove naših neprijatelja. Književnost, objašnjava Zogović, mora da objasni kako nastaju narodni heroji, *da poništi smrt onih koje je smrt pokosila*. Istovremeno prikazujući i likove *izdajničkih reakcionara*, da prikaže njihove zločine u ratu.⁷² Ideološke smjernice definisane na prvom Kongresu književnika Jugoslavije odmah su primjenjene u regrutaciji starijih generacija književnika. Od njih se traži angažovanost i pisanje o revoluciji, narodno-oslobodilačkoj borbi, radnim uspjesima i sličnim temama. Milovan Đilas objašnjavajući njihovu ulogu, slično Zogoviću insistira na crno-bijelom nijansiranju u izboru motiva. Poziva ih da pomognu svoj narod i da ne bježe od njega u „*tminu i polumrak, u iluzije i očajanje*“ i da u ponuđenim motivima revolucije, NOB-a i radnih uspjeha pronađu podsticaj za umjetnički rad i inspiraciju.⁷³

Ideološka usmjerenja i potrebu stvaranja *savremene crnogorske književnosti* u Crnoj Gori afirmišu delegati koji su predstavljali Crnu Goru na Kongresu književnika Jugoslavije. Mihailo Lalić, Janko Đonović i Mirko Banjević bili su nosioci tog novog pristupa književnosti. U crnogorsku književnost uveli su motive iz revolucije, narodnooslobodilačke borbe i svakodnevnog života. Kao urednici, okupili su se oko prvog crnogorskog časopisa za književnost i kulturu *Stvaranje* koji je

⁷² Radovan Zogović, „O našoj književnosti, njenom položaju i njenim zadacima danas“, *Stvaranje*, br. 2-3, Cetinje, novembar-decembar 1946, str. 142.

⁷³ Milovan Đilas, „Veličina i herojstvo omladine na pruži“, *Borba*, 8. oktobar 1946; *Omladini - govori i članci*, Beograd, 1948, str. 46.

počeo izlaziti u oktobru 1946. godine. Skoro polovina tekstova, književnih djela i pjesama u časopisu *Stvaranje* posvećeno je temama o revoluciji i Narodnooslobodilačkom ratu. U tim tekstovima propagiraju se ideali socijalizma, revolucije i Narodnooslobodilačkog rata, bratstva i jedinstva, ideal rada i novih društvenih snaga. Crnogorski književnici pripadali su uglavnom generaciji koja je objavljivala i prije rata. Kroz svoje pjesme, priče, prozu i članke, *obrađivali su teme iz NOB-a i poslijeratne obnove i izgradnje zemlje.*⁷⁴ Književnici i pisci iz Crne Gore bili su ograničeni u izboru tema i motiva u svojim radovima. Na to upućuju i uslovi na konkursima za književne nagrade. Jedan od eliminatornih uslova na konkursu za mlade književnike koji je raspisao Centralni komitet Narodne omladine, predviđao je da motivi radova moraju da *obrađuju narodno-oslobodilačku borbu.*⁷⁵

Prvo ozbiljnije djelo sa motivima Narodnooslobodilačkog rata nakon rata, koje izdvaja književna kritika, bila je knjiga pripovjedaka *Izvidnica* Mihaila Lalića. Književna kritika ocjenila je ovu zbirku kao odličan primjer kako *kroz svoje motive povezuje borbenu tradiciju i ulogu Komunističke partije i vjeru narodnih masa u nju.* Lalić u svojim pripovjetcima opisuje, pozadinu oslobodilačkog rata, *patnje i snagu naroda da se održi, da u najtežim mukama ne izgubi vjeru u pobjedu.* Lalićeva knjiga se predstavlja kao primjer, kako pronaći motive u *pozitivnim i naprednim snagama u borbi sa zlom.*⁷⁶ Poseban vid književnih radova koji su isticali tradicije NOB-a bili su takozvani ratni

⁷⁴ „Nekoliko napomena u vezi prikazivanja književne aktivnosti u Crnoj Gori“, *Stvaranje*, br. 7-8, Cetinje, jul-avgust 1948, str. 394 .

⁷⁵ Književni konkurs za mlade, *Stvaranje*, br. 1-2, Cetinje, januar-februar 1949, str. 75 .

⁷⁶ Mihailo Lalić, „Izvidnica - pripovjetke“, *Stvaranje*, br. 3-4, Cetinje, mart-april 1949, str. 142 .

dnevnici. U časopisu *Stvaranje*, ratne dnevnikke objavljivao je književnik Mirko Banjević, koji je u svojim tekstovima *pored dokumentarnih činjenica imao i uspjelih lirskih mjesta*.⁷⁷ Trinaestojulski ustanak takođe je čest motiv književnih tekstova koji baštine vrijednosti tradicije NOB-a. U ovim radovima 13. jul se predstavlja kao praznik slobode, dan koji su rodoljubi jedva čekali, dan koji nagovještava sve kasnije uspjehe. *Bio je nastrojen nekim ratničkim raspoloženjem i srećan što je došlo vrijeme da se nadoknadi ono što je bilo propušteno, povede borba na život i smrt i protivu nemilog neprijatelja; Ako već mora da ga pogodi to neprijateljsko zrno, neka ga treffi namjesto, ne dajući mu ni da pohvati. To su, čuo je, lijepe i blažene smrti. Pogotovu kada su vezane za neki ideal. A njega je tu dovela želja da da cijeloga sebe za slobodu, domovinu svoju*.⁷⁸ Poruke iz ovakvih književnih djela su jasne i direktne. Tradicije oslobodilačkog rata su iznad svega i za njih nije problem ni poginuti. Slične su bile i poruke o mladim ljudima koji su stradali u oslobodilačkom ratu. Oni se predstavljaju kao hrabri ljudi koji su ginuli za ideale novog i boljeg društva. Takva je i priča o Milanu, koji je stigao u Boku da pomogne svojoj tetki da lakše preživi staračke dane. Milan se predstavlja kao uzoran momak, dobar đak. Vremenom je u kuću počeo da okuplja drugove i drži tajne sastanke, što je bio uvod za njegov odlazak u partizane. Tamo je i poginuo, ali ne uzalud kako se navodi u priči, *hrabro se borio u Bosni i na Sutjeci i hrabro poginuo*.⁷⁹

⁷⁷ „Osvrt na ‘Stvaranje’ u toku 1948. godine”, *Stvaranje*, br. 1-2, Cetinje, januar-februar 1949, str. 58-62 .

⁷⁸ „Mihailo Gazivoda ‘Ustanak’“, *Stvaranje*, br. 5-8, Cetinje, maj-avgust 1949, str. 176-185 .

⁷⁹ Špiro Račeta, „Udovica“, *Stvaranje*, br. 9-10, Cetinje, septembar-oktobar 1950, str. 329-333.

Tradicije NOB-a pronalazimo i u stihovima crnogorskih pjesnika. U prvim godinama nakon oslobođenja, stranice *Pobjede* bile su mjesto za objavljivanje ovakvih umjetničkih izraza. Novi ideali socijalističke države su glavna tema književnosti a sve metafore povezane su sa revolucijom, borbenim i radnim heroizmom. U pjesmi *Sloboda*, Stanko Mrđenović veliča uspjeh komunista u oslobođenju države stihovima: *Mislite da će ona doći tako/Simplonom brzim uz pratnju lakeja/U plavoj svili obučena lako/ Umjesto rana i ratnih trofeja. Ne, ona nije mažena princeza/ Već bosa gasi kroz trnje i drače/Uz hor rafala naših mitraljeza/ Krvavim našim stopama korače. Gle kako prosto izgleda, al čista/ U ruhu mlade seljanke iz Like/ Sa srpom u ruci, ko buktinja blista/ I grli narod i naše vojnike.*⁸⁰ Aluzija o slobodi koja dolazi kroz trnje i drače umjesto preko lakeja u svili obučena ima funkciju poređenja novog i starog sistema. Poruka je da je da su komunisti teško izborili slobodu, ali da ona sada blista kao buktinja sa srpom u ruci kao simbolom socijalizma. Trinaestojulski ustanak i oslobodilački rat takođe su česta tema. *Zemlju trese/podiže se s praha rob/Ruke muške: grabe pušku-u borbu; Plamte vatre/plam nek satre ropstva trag; Narod pjeva/blista, sijeva/čekić, srp/Novo vrijeme/nosi sjeme/Slobodu.*⁸¹ Ustanak se prikazuje kao najveći događaj kojim se ukida ropstvo. Prisutni su i motivi koji se direktno oslanjaju na oslobodilački rat: *Brigado moja/budni stražar čuva ti san/snoviđenje o slobodi/sp, spi/tvoja zvijezda bratstva naroda/proleterska moja, nad tobom bdi.*⁸² Partizani i njihov način života, takođe se spominju u pjesmama posvećenim afirmaciji

⁸⁰ Stanko Mrđenović, „Sloboda“, *Pobjeda*, br. 9, 14. januar 1945, str. 6.

⁸¹ Mihailo Vuković, „Borba“, „Sloboda“, *Stvaranje*, br. 7-8, Cetinje, jul-avgust 1947, str. 402, 403 .

⁸² Krsto Krivokapić, „Prokletije“, *Stvaranje*, br. 1-2, Cetinje, januar-februar 1948, str. 24 .

ovog kulta. *Čije to noge, bose, krvave kamenom gaze/jagode rumene, rumeno orose/To Rade, što sinoć otputi iz doma/traži partizane kroz šume Stavora/A dolje, pod briježjem, selo pregaženo/mučī pod četnikom prkosno i nijemo.*⁸³ Veliki dio knjige stihova Radivana Zogovića *Prkosne strofe*, takođe je bio posvećen motivima iz oslobodilačkog rata. Zogović je u ovoj knjizi pjesama na *najčistiji i naljepši način dao izraz novog jugoslovenskog patriotizma u našoj poeziji.*⁸⁴ Osvrt Mihaila Lalića na knjigu pjesama Janka Đonovića *Gorski tokovi*, ukazuje da su motivi iz NOB-a najprihvatljiviji za novu književnost. Lalić se osvrće na Đonovićeve pjesme nastale prije 1930. godine koje su bile pod uticajem *zapadnjačkog modernizma* i da su pjesme nastale pod tim uticajem smetale Đonoviću da se jasno i precizno izjasni. Za razliku od ovih lutanja, Lalić govori o *divnim pjesmama* u ciklusu *Iza žice* koji je posvećen tragičnoj atmosferi logora. Još više pohvala za njegov rad ima za pjesme *podsjecanja na pobjede i slobode, zanosne apoteoze, našim borcima za slobodu*. Lalić izdvaja i stihove: *Vrijedi živjeti/radi bosih četa/snažno otrgnutih iz vidjela/što pregaziše vjekovne laži/prestole i krune.*⁸⁵

Osim književnosti nova kulturna politika očekivala je i da slikari prate tradicije NOB-a. Već na prvoj skupštini Udruženja likovnih umjetnika, predstavnici Ministarstva prosvjete, traže od slikara upotrebu motiva iz NOB-a i revolucije i društveno angažovano slikarstvo. Vukoman Džaković delegat Ministarstva prosvjete objašnjava da *umjetnik ne smije da dođe u opasnost da*

⁸³ Olga Jovanović „Odlazak u partizane“, *Stvaranje*, br. 6-8, Cetinje, jun-avgust 1950, str. 207

⁸⁴ Niko Pavić, „Radovan Zogović - Prkosne strofe“, *Stvaranje*, br. 3, Cetinje, mart 1948, str. 153-155 .

⁸⁵ Mihailo Lalić, „Pjesme Janka Đonovića“, *Stvaranje*, br. 11-12, Cetinje, novembar-decembar 1947, str. 721-724.

postane rob zanata, odnosno forme. To znači umjetnost sama po sebi ne može biti konačan cilj već ona mora imati svoju funkciju. Likovni umjetnici su podržali partijski doživljaj slikarstva koji je objašnjavao da je umjetnost stvar naroda i da se prvenstveno mora voditi računa o sadržini koja mora biti umjetnički obrađena. Petar Lubarda objašnjavao je da je *svaka dobra umjetnost odraz društvene stvarnosti*; Anton Lukateli tvrdio je da *treba koristiti iskustva sovjetskih umjetnika jer se na umjetnost zapada XX vijeka više ne može ugledati* a slikar Miloš Jeknić bio je uvjeren da *su svi umjetnici koji su radili odvojeno od naroda uvijek promašili*.⁸⁶ Prihvatanje tradicija NOB-a u crnogorskoj likovnoj umjetnosti bilo je evidentno već nakon prve kolektivne izložbe crnogorskih slikara. Od stotinjak radova na prvoj kolektivnoj izložbi čak 37 njih je bilo sa motivima NOB-a i revolucije.⁸⁷ Književnik Janko Đonović u časopisu *Stvaranje*, nakon izložbe konstatuje da je svih 29 umjetnika, koji su izlagali, prihvatilo načela socrealizma jer su u svojim djelima uspjeli da izraze *našu novu stvarnost*. Motivi koje umjetnici koriste uglavnom su iz Narodnooslobodilačkog rata, zarobljeništva i obnove zemlje. Predstavljani likovni radovi obrađivali su teme iz ratnog zarobljeništva, likovima radnika u obnovi zemlje, napada na bunkere, motive sa Sutjeske, portret narodnog heroja Sava Kovačevića. Ova djela kako zapaža Đonović *prožeta su naprednom idejnom tematikom i imaju dokumentarnu vrijednost*. Na platnima koja predstavljaju Narodnooslobodilačku borbu, on prepoznaje *svijetle napore da se izrazi jedna prohujala stvarnost, bogatsvo motiva i*

⁸⁶ Zapisnik skupštine udruženja likovnih umjetnika Crne Gore, Cetinje, 16. februar, 1947, DACG, OSIO-NP-PG, fond CK SK CG, k. 6/47.

⁸⁷ „Za raznovrsnu i aktuelnu tematiku u našoj likovnoj umjetnosti“, *Stvaranje*, br. 1-2, Cetinje, januar-februar 1950, str. 59.

nadahnuća.⁸⁸ Nakon prve kolektivne izložbe, u narednih nekoliko godina došlo je do manjeg broja radova sa tematikom iz NOB-a. Od 444 rada, izložena na četiri kolektivne izložbe do 1950. godine, svega 45 njih ili oko 10 % bilo je sa motivima revolucije i NOB-a. Za likovne kritičare tako mali broj djela sa tom tematikom bio je neprihvatljiv. Insistiraju na likovnoj obradi tema iz revolucije i NOB-a, jer se bez njihove izrade *ne može zamisliti galerija slika koja treba da prikaže kako i sa koliko žrtava smo došli do oslobođenja kojim su stvoreni temelji za izgradnju novog socijalističkog društva*.⁸⁹ Na tragu ovih zaključaka prepoznaje se da je likovna kritika afirmisala sva umjetnička djela koja u svojoj tematici imaju motive iz Narodnooslobodilačkog rata. Na trećoj izložbi likovnih umjetnika Crne Gore zapaženi su radovi Miloša Vučkovića koji za motiv koristi bitku na Kozari. Njegovo djelo bi, kako objašnjava kritika, trebalo da odgovara stihovima: *Na Kozari grob do groba/Traži majka sina svoga*. Stradali borac na ovoj slici predstavlja se sa sjenkom svjetlosti, koja treba da pruži efekat *apoteoze smrti*, odnosno stradanja za vrijednosti oslobodilačkog pokreta.⁹⁰ Rad *Ustanak* slikara Mila Milunovića koji donosi simboličku predstavu Trinaestojulskog ustanka proglašen je najboljim radom četvrte izložbe likovih umjetnika Crne Gore.⁹¹

Tradicije NOB-a, odnosno teme koje se na njega naslanjaju, zauzimaju važno mjesto crnogorske poslijeratne historiografije.

⁸⁸ Janko Đonović, „Poslije izložbe crnogorskih likovnih umjetnika“, *Stvaranje*, br. 1, Cetinje, oktobar 1946, str. 62.

⁸⁹ „Za raznovrsnu i aktuelnu tematiku u našoj likovnoj umjetnosti“, *Stvaranje*, br. 1-2, Cetinje, januar-februar 1950, str. 60.

⁹⁰ „Treća izložba likovnih umjetnika NRCG“, *Stvaranje*, br. 1-2, Cetinje, januar-februar 1949, str. 63.

⁹¹ „Četvrta redovna izložba likovnih umjetnika Crne Gore“, *Stvaranje*, br. 11-12, Cetinje, novembar-decembar 1949, str. 406.

Istorija Narodnooslobodilačkog rata vrlo je česta tema istorijskih radova. U planu izdavačke djelatnosti za 1952. godinu čak polovina planiranih izdavačkih poduhvata odnosi se na istoriografsku literaturu, u kojoj dominiraju teme iz NOB-a.⁹² Teme iz Narodnooslobodilačke borbe obrađivane su po metodu *dijalektičkog materijalizma*, za šta je bio zadužen Istorijski institut Crne Gore osnovan u avgustu 1948. godine.⁹³ Istorioografski radovi o NOB-u objavljivani su u posebnim monografijama ali i časopisu *Istorijski zapisi*. Jedan od zadataka ovog časopisa bio je i da afirmiše tekovine Narodnooslobodilačke borbe. Istoričarima koji pišu u *Istorijskim zapisima* sugeriše se da afirmišu ove ideale dok pišu o Narodnooslobodilačkom ratu tako što će materijalu iz rata dati naučni karakter kako bi se on povezao sa današnjim naporima u izgradnji socijalizma. Osim toga, zadatak časopisa *Istorijski zapisi* bilo je da redovno objavljuje dokumenta, sjećanja i uspomene iz NOB-a čime je ovom materijalu trebalo da se da naučni karakter.⁹⁴ U *Istorijskim zapisima* u periodu od 1945. do 1955. godine ipak je mnogo više članaka i objavljenih dokumenata koji se odnose na nešto starije periode nacionalne istorije Crne Gore.⁹⁵ Uredništvo časopisa zbog toga je kritikovano jer je izostavljanje tema iz istorije oslobodilačkog rata nedopustiv propust. U junskom

⁹² Zaključci savjetovanja po pitanju izdavačke djelatnosti, Cetinje, 22. februar, 1952, DACG, OSIO-NP-PG, fond CK SK CG, k. 92/52.

⁹³ Rad i stanje naučnih ustanova - referat Nika S. Martinovića na konferenciji naučnih ustanova u Ministarstvu za kulturu i nauku FNRJ, Beograd, 13. maj 1949, str. 3, DACG, OSIO-NP-PG, fond CK SK CG, k. 48/49.

⁹⁴ Referat o časopisu *Istorijski zapisi*, Cetinje, 20. januar 1950, DACG, OSIO-NP-PG, fond CK SK CG, k. 72/50.

⁹⁵ Vasilije Jovović, *Zapisi - Istorijski zapisi 1927-1987 BIBLIOGRAFIJA*, Titograd, 1989.

broju *Istorijskih zapisa* iz 1950. godine nije objavljen nijedan članak iz Narodnooslobodilačke borbe što je odmah ocijenjeno kao velika greška. To je *upadljiv i neopravdan izostatak*, navodi se na naslovnici *Pobjede*. Nudi se i rješenje u slučaju da ne postoje članci o ovoj temi. Predlaže se da se izostanak istoriografskih radova nadomjesti razgovorima sa učesnicima NOB-a. *Sjećanja iz revolucije, iz te velike borbe naših naroda za slobodu, mogu biti dragocjen istorijski materijal.*⁹⁶

U svim crnogorskim gradovima, preko Saveza boraca formirane su posebne komisije, koje su na terenu sakupljale istorijski materijal iz Narodnooslobodilačke borbe. Cilj ovih komisija je bio da prikupi što veći broj dokumenata iz perioda NOB-a, uputstva narodnih odbora, knjige i brošure štampane u tom periodu. Sekcije su takođe sakupljale i oružje i lične stvari poginulih boraca.⁹⁷ Savez boraca Crne Gore je već početkom 1950. godine pripremio popis svih žrtava stradalih u Drugom svjetskom ratu. Ovaj materijal bio je osnova za naknadna istoriografska tumačenja i sakupljan je kao *istorijsko-dokumentacioni materijal koji je trebalo da posluži za izradu knjiga o žrtvama fašizma.*⁹⁸ Sličnu akciju pokrenulo je i Ministarstvo prosvjete, koje je od sreskih komiteta zatražilo prikupljanje objekata iz perioda NOB-a. Komiteti su ovaj posao prebacili na Narodni muzej Crne Gore, koji je počeo prikupljanje istorijske građe i materijalnih objekata iz istorije NOB-a. Cilj prikupljanja ovog materijala bio je da se približi značaj narodnooslobodilačke borbe i da sama građa ima *vaspitni karakter, odnosno da predstavi liče i naličje NOB-a, borbu i izdaju.*

⁹⁶ „Novi broj ‘Istorijskih zapisa‘“, *Pobjeda*, br. 23, 27. januar 1950, str. 1.

⁹⁷ Rad sekcije za prikupljanje istorijskog materijala pri sreskom odboru Saveza boraca Ivangrada, *Pobjeda*, br. 144, 18. jun 1950, str. 5.

⁹⁸ „Popis žrtava fašizma u Crnoj Gori privodi se kraju“, *Pobjede*, br. 24, 28. januar 1950, str. 2.

Narodni muzej trebalo je da prikupi sve simbole oslobodilačkog rata koji bi u miru, kao muzejski eksponati mogli podsjećati na tekovine NOB-a. Muzej je prikupljao pisma vojnih štabova, propagandni materijal, dnevnike, pjesme, anegdote nastale u ratu, novine i letke. Takođe su se prikupljali i materijalni ostatci oslobodilačkog rata. Fotografije rukovodilaca i boraca NOB-a, oružije i uniforme vojnika, njihovi lični predmeti i drugi materijalni objekti iz oslobodilačkog rata.⁹⁹ Već tokom 1947. godine pri Državnom muzeju na Cetinju, osnovano je odjeljenje Narodnooslobodilačke borbe. Zadatak ovog odjeljenja bio je da prikupi sav materijal *koji bi imao i najmanje veze sa herojskom borbom naših naroda*. Ovo odjeljenje nije prikupljalo samo građu iz perioda NOB-a već i onu iz vremena ilegalnog rada KP u Crnoj Gori. Otišlo se i korak dalje pa je rukovodstvo Narodnog muzeja 25. januara 1950. godine donijelo odluku da se odjeljenje NOB-a pretvori u samostalan muzej.¹⁰⁰

Vrijednosti Narodnooslobodilačkog rata zauzimaju i važno mjesto obrazovne politike. Đaci u crnogorskim školama od prvog razreda uče se vrijednostima i tradicijama ovog kulta. Nastava istorije u osnovnim školama bila je u funkciji jačanja tradicija NOB-a. Jedan od osnovnih zadataka nastave istorije kod učenika bio je *upoznavanje učenika sa istorijom oslobodilačke borbe i razvijanje tekovina Narodnooslobodilačke borbe*.¹⁰¹ Istorija se u osnovnim školama učila od trećeg razreda. Narodnooslobodilačka borba bila je prioritet u izučavanju

⁹⁹ Izvještaj o dosadašnjem radu u prikupljanju objekata iz NOB-a, Cetinje, 27. jun 1947, DACG, OSIO-NP-PG, CK SK CG, k. 6/47.

¹⁰⁰ „Ove godine će se osnovati muzej Narodnooslobodilačke borbe“, *Pobjeda*, br. 165, 13. jul 1950, str. 7.

¹⁰¹ Ministarstvo prosvjete NRCG - Nastavni plan i program za osnovne škole i peti razred osmogodišnje škole (prvi razred gimnazije), Cetinje, 1950, str. 14.

ovog predmeta, zbog čega su se prvo učile lekcije iz istorije NOB-a, pa tek onda lekcije iz praistorije i srednjeg vijeka.¹⁰² U udžbeniku za istoriju trećeg razreda osnovne škole, postoji posebna lekcija Narodnooslobodilačka borba. Oslobodilački rat definiše se kao borba protiv Njemaca, Italijana i njihovih pomagača narodnih izdajnika. Djeci u trećem razredu se objašnjava da je borbu povela Komunistička partija na čelu sa Titom a da su kao sjećanje na borbe ostali spomenici i narodni heroji.¹⁰³ Posebna lekcija posvećena je i narodnim herojima, učesnicima oslobodilačkog rata koji se đacima predstavljaju kao *najhrabriji među borcima*. Ti narodni heroji, predstavljeni u udžbenicima bili su hrabri, nikada ni pod najvećim mučenjem ne bi izdali svoje drugove, zbog čega narod *nikada neće zaboraviti njihova herojska djela*.¹⁰⁴ U udžbenicima za istoriju, kao posebni primjeri narodnih heroja ističu se Ivan Militinović i Sava Kovačević i detalji iz njihovog života. Još detaljnije se Narodnooslobodilačka borba i revolucionarni pokret izučavaju u starijim razredima. U njima se ističe uloga Komunističke partije koja, kako se navodi *nije gubila vjeru u narodne snage otpora* zbog čega je stala na čelo oslobodilačke borbe. Svirepa odmazda okupatora, kako se ističe *nije mogla da uništi revolucionarni duh, što je iznenadilo i neprijatelja*.¹⁰⁵ U udžbeniku za osmi razred, zatim slijedi detaljno opisivanje podizanja ustanka, neprijateljske ofanzive i postepeno oslobađanje zemlje od strane

¹⁰² Sadržaj, *Udžbenik Istorije za III razred osnovne škole*, Cetinje, 1954, str. 87. 88.

¹⁰³ „Narodnooslobodilačka borba“, *Udžbenik Istorije za III razred osnovne škole*, Cetinje, 1954, str. 20.

¹⁰⁴ „Narodni heroji“, *Udžbenik Istorije za III razred osnovne škole*, Cetinje, 1954, str. 27.

¹⁰⁵ „Narodni ustanak i njegovo širenje“, *Istorija naroda Jugoslavije od 1848. godine do danas - za osmi razred osnovne škole*, Cetinje, 1955, str. 117.

oslobodilačke vojske. Posljednje lekcije odnose se na objašnjenje karaktera Narodnooslobodilačkog rata. Đacima se objašnjava da je narodnooslobodilačka borba od početka imala dvostruki karakter. *Nacionalno oslobođenje zemlje i stvaranje istinski demokratske vlasti u novoj Jugoslaviji.*¹⁰⁶ Teme iz NOB-a nalazimo i u čitankama za osnovne škole. Među lekcijama za četvrti razred osnovne škole bile su teme o oslobodilačkim borbama za Beograd i Kolašin, Jugoslovenskoj armiji, učešću Josipa Broza u oslobodilačkom ratu, IV ofanzivi, jurišu na Pljevlja, mladim herojima, mitraljescu Pulju, grobovima heroja, bici na Sutjesci, partizanskim akcijama, spašavanju ranjenika, pionirima-partizanima, stvaranju partizanskih jedinica, Savi Kovačeviću, 13. julu, otadžbini i sl.¹⁰⁷ Dan ustanka u čitankama za osnovnu školu se objašnjava kao datum u kome *crnogorski sinovi nisu više mogli da trpe zulume i ropstvo talijanskih fašista, tih krvavih porobljivača naše domovine*¹⁰⁸ Osnovci su u čitankama mogli pročitati i što je to dan republike i kako se na slobodnim teritorijama kroz narodnooslobodilačke odbore stvarala prva slobodna vlast. Slobodna i narodna vlast, stvorena *kroz juriše i herojsku borbu.*¹⁰⁹ Obrazovna politika tako je bila podrška masovnim organizacijama *Narodne omladine i Saveza pionira* koje su bile zadužene za promociju tekovina oslobodilačkog rata među mladima.

¹⁰⁶ „Značaj Narodnooslobodilačke borbe naših naroda za pobjedu nad fašističkim silama“, *Istorija naroda Jugoslavije od 1848. godine do danas - za osmi razred osnovne škole*, Cetinje, 1955, str. 145.

¹⁰⁷ „Sadržaj“, *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*, Cetinje, 1954, str. 193-197.

¹⁰⁸ Trinaestojulski ustanak u Crnoj Gori, *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*, Cetinje, 1954, str. 107.

¹⁰⁹ Novembar u našoj istoriji, *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*, Cetinje, 1954, str. 144, 145.

Manifestacije tradicija NOB-a koje prepoznajemo u društvenom životu Crne Gore od 1945. do 1955. ukazuju da je on bio značajan elemenat zvanične ideologije. Te tradicije u početku služe za legitimizaciju nove komunističke vlasti, odnosno jedna vrsta objašnjenja zašto baš samo oni imaju pravo da nakon oslobođenja preuzmu vlast. U međuvremenu te tradicije dobijaju novu funkciju. Nakon što komunisti preuzimaju kontrolu nad svim segmentima društvenog života tradicija NOB-a postaje jedna vrsta kohezionog faktora nove zajednice. Komunisti veličanstvene rezultate oslobodilačkog rata transformišu u energiju koja će biti pokretačka snaga u stvaranju novog, socijalističkog društva.

Nosilac cijelog posla je Komunistička partija koja kroz ideološki rad među članovima populariše tradicije NOB-a. Te vrijednosti čine značajan dio agitaciono-propagandnog rada i on se realizuje i među masovnim organizacijama koje kontroliše Partija. Osim toga stvara se cijeli mehanizam simbola koji propagira tradicije NOB-a i na njihovom njegovanju angažuje se kompletan društveni sistem. U taj proces uključuje se i škola koja u obrazovnom sistemu širi ove vrijednosti. Partija organizuje izgradnju spomenika, proslavu važnih datuma i godišnjica iz perioda NOB-a. Njegovanje tradicija NOB-a postaje i zvaničan zadatak umjetničkog izraza u književnosti i slikarstvu.

Njegovanjem tradicija NOB-a i njihovim afirmisanjem u javnom životu Komunistička partija populariše svoj položaj u društvu. Tradicije oslobodilačkog rata za Partiju predstavljaju ogroman kredit za budućnost i imaju jako važnu ulogu u izgradnji socijalističkog društva pošto je za te namjere neophodan društveni konsenzus. Na taj način Komunistička partija pokušava da stvori model za komunikaciju sa prošlošću koja je trebalo da bude potvrda onoga što Partija radi nakon oslobođenja.